
BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM

Vegyipari Műveletek Tanszék

Ph.D. értekezés tézisei

**Vegyipari folyamatszintézis
vegyes egészértékű nemlineáris programozás
segítségével**

Farkas Tivadar

Témavezető: Dr. Lelkes Zoltán
egyetemi docens

2006

Bevezetés

Folyamatszintézis során célunk a rendelkezésre álló egységekből és azok lehetséges kapcsolódásaiból az optimális struktúrát és az optimális üzemeltetési paramétereket meghatározni. Ezen folyamat első lépéseként a lehetséges alternatívákat kell számbavenni. Az alternatívák nagy része mérnöki tapasztalatok alapján általában kizárható, de a fennmaradó alternatívák száma is olyan nagy, hogy ezek vizsgálata szisztematikus módszert igényel.

A matematikai programozás gyakran használt technika a folyamatszintézisben. Ennek a módszernek három fő lépése van. (1) Először az összes vizsgálandó alternatívát tartalmazó superstruktúrát és ennek gráf-reprezentációját állítjuk elő. (2) Majd ezen gráf-reprezentáció alapján egy matematikai modellt írunk fel. (3) Végül megkeressük a modell célfüggvényének szélsőértékét, a matematikai modellt optimalizáljuk.

A leggyakrabban használt olyan matematikai reprezentáció, amely diszkrét döntések kezelésére is alkalmas, a vegyes egészértékű nemlineáris programozás (Mixed Integer Nonlinear Programming, MINLP). Egy MINLP feladat folytonos és egészértékű változókat is tartalmaz, ahol az egészértékű változók általában binárisak. Grossmann 1996-ban definiálta a „jó” MINLP reprezentáció három fő tulajdonságát: (1) Legyen a feladat minél nagyobb része lineáris. (2) Legyen az NLP relaxáció minél szűkebb. (3) Lehetőség szerint legyen a probléma konvex. Habár ezen feltételek nagyon fontosak, tapasztalataim szerint nem elegendők a hatékony modellezéshez.

A multiplicitás komoly problémákat okoz az MINLP modellekben. A multiplicitás azt jelenti, hogy a matematikai reprezentáció több megoldása ugyanazt a struktúrát definiálja. Más szavakkal, egy-egy struktúrát több, egymással izomorf gráffal reprezentálunk. Ebben az esetben a célfüggvény több pontban azonos értéket vesz fel. Ez nehezebbé teszi az optimum megtalálását, és a keresési tér is szükségtelenül nagy.

Egy MINLP modell fontos jellemzője a bináris változók száma. A bináris változók számának növelésével exponenciálisan nő a feladat komplexitása és a megoldáshoz

szükséges idő. Egy MINLP modell új változók és korlátok bevezetésével átalakítható úgy, hogy kevesebb bináris változót tartalmazzon.

Doktori munkám során főleg a matematikai programozás első lépésével, a szuperstruktúra és a gráf reprezentációjának generálásával, valamint ezen és a többi lépés közötti kapcsolattal foglalkoztam.

Vizsgáltam, hogy egy új szintézisprobléma esetén hogyan használhatók fel korábbi tapasztalatok. Esetalapú tervezést használtam desztillációs kolonna szintézise során a megfelelő szuperstruktúra és MINLP reprezentáció generálásához. Esetalapú tervezés használatakor először egy adatbázisban megkeressük az aktuális problémához leghasonlóbb esetet. Ha a leghasonlóbb eset megoldása nem használható direkt módon az aktuális problémára, akkor a korábbi megoldást adaptáljuk az aktuális igények alapján. A probléma megoldása után utolsó lépésként a megoldott esetet felvesszük az adatbázisba.

Tanulmányoztam a struktúrák és gráfok közötti kapcsolatot is. Definiáltam egy struktúra MINLP reprezentációját, és megállapítottam, hogy mik a multiplicitás lehetséges okai. Javaslatokat adtam a multiplicitás és a bináris változók számának csökkentésére, így szűkítve a keresési teret, növelve a globális optimum megtalálásának esélyét, és csökkentve a megoldáshoz szükséges időt.

Végül tapasztalataimat desztillációs kolonnák szintézisére felhasználva egy új szuperstruktúrát és MINLP modellt fejlesztettem ki.

Számítási módszerek

Munkám során különböző MINLP modelleket generáltam és oldottam meg. Ezen feladatok megoldásához GAMS programcsomagot (Brooke és tsai., 1992) és DICOPT++ szolvart (Viswanathan és Grossmann, 1990) használtam. A választás azért esett a GAMS programcsomagra, mert felhasználóbarát, jól dokumentált, és viszonylag olcsón hozzáférhető. A DICOPT++ szolver Outer Approximation (OA) módszert használ. Az OA módszer során váltakozva nemlineáris programozási (nonlinear programming, NLP) és vegyes egészértékű lineáris programozási (mixed integer linear programming, MILP) feladatokat oldunk meg.

A példafeladatokat és az összehasonlított modelleket az irodalomból vettem. Az eredmények egy részét ChemCAD 5.2 szimulátorral ellenőriztem.

Új tudományos eredmények

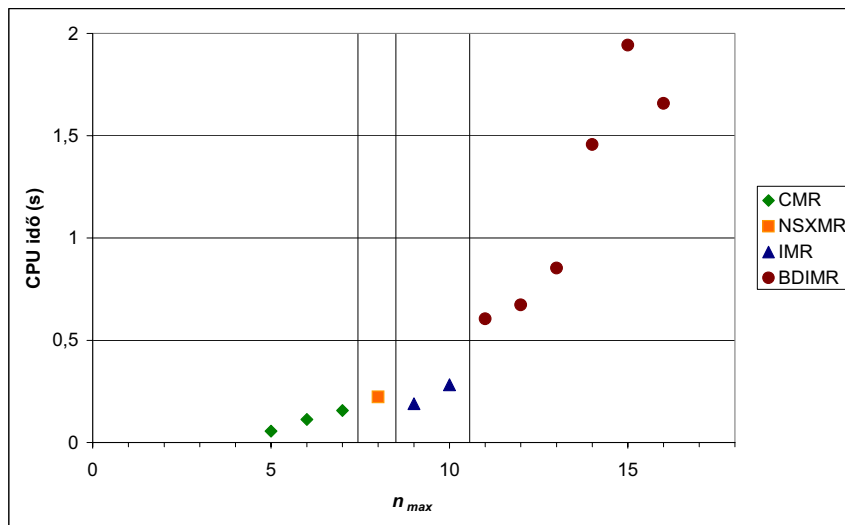
- 1. Bebizonyítottam, hogy az esetalapú tervezés alkalmas a szuperstruktúra és MINLP modell kiválasztására matematikai programozással történő folyamatszintézis esetén.** Esetalapú tervezési módszert dolgoztam ki, amely egy legfeljebb ötkomponensű ideális elegyet tartalmazó desztillációs kolonna szintézise esetén a fejlesztett adatbázisból kikeresi a leghasonlóbb esetet. Létrehoztam egy adatbázist, ami 26, az irodalomban publikált esetet tartalmaz. A leghasonlóbb eset keresése során először hasonló esetek egy halmazát határozzuk meg induktív keresés segítségével. Az eseteket olyan jellemzőik alapján osztályozzuk, mint éles / nem éles elválasztás, energiaintegráció, termékek és betápok száma. Ezután ezen halmaz eseteit legközelebbi szomszéd módszer segítségével rangsoroljuk aszerint, hogy mennyire hasonlítanak az aktuális problémához, figyelembe véve a komponensek típusát, forróját és moláris tömegét, valamint a betáp- és termékösszetételeket. A kiválasztott eset MINLP modellje és megoldása adaptálható az aktuális problémához, és az adaptált megoldás kezdeti értéként használható az optimalizálás során.
- 2. Kifejlesztettem egy automatikus eljárást az alap MINLP reprezentáció (Basic MINLP Representation, BMR) előállítására, amely referenciaként szolgálhat annak vizsgálatára, hogy egy MINLP reprezentáció reprezentálja-e a szuperstruktúrát.** Először egy alap általánosított diszjunktív programozási reprezentációt (Basic Generalized Disjunctive Programming Representation, BGR) írunk fel a szuperstruktúra R-gráf reprezentációja alapján. A BGR tartalmazza az egységek egyenleteit diszjunktív formában, a be- és kimeneti portok mérlegegyenleteit, és a költségfüggvényt. A BGR az egységek egyenletein kívül nem tartalmaz további logikai összefüggéseket, emiatt a szupergráf (a szuperstruktúra gráf reprezentációja) összes részgráfját reprezentálja. Második lépésben felírjuk a BMR-t a BGR alapján, bináris változókat használva a logikai változók helyett, és átalakítva a logikai kifejezéseket algebrai egyenletekké. A BGR és BMR felírása automatikusan történik az R-szupergráf alapján, ezért a BMR referenciaként szolgálhat annak

megállapításában, hogy egy MINLP reprezentáció (MR) reprezentálja-e a szupergráfot. **Egy MR reprezentálja a szupergráfot, ha bijektív leképezés adható meg az MR megoldhatósági tartományának egy részhalmaza és a BMR megoldhatósági tartománya között.**

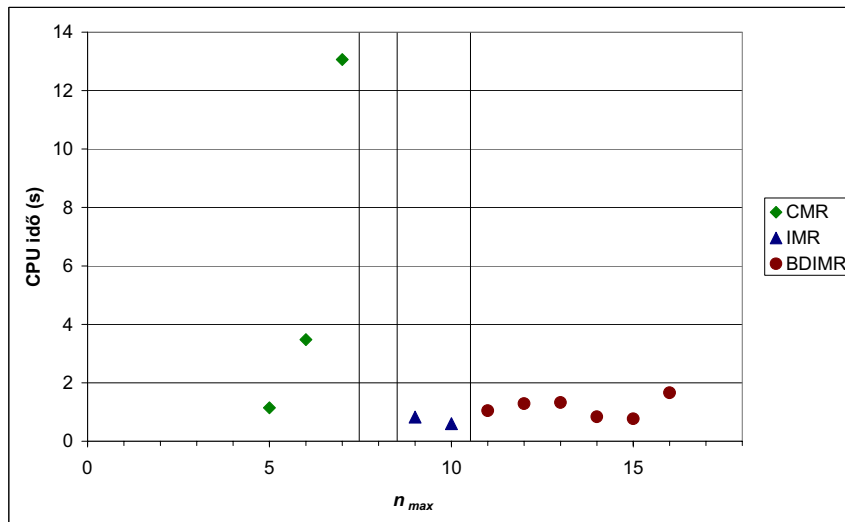
3. **Egy “jó” MINLP reprezentáció (MR) új kritériumát definiáltam: az MR lehetőség szerint a szupergráfnak csak a megengedett gráfjait reprezentálja. Ebben az esetben az MR-t ideális MINLP reprezentációnak (Ideal MINLP Representation, IMR) nevezzük.** A megengedett gráfok az explicit vagy implicit módon kiválasztott megengedett struktúrákat reprezentálják, és nincsenek közöttük izomorf gráfok. Az IMR minden esetben előállítható a nem megengedett gráfok reprezentációjának kizárásával. A nem megengedett gráfok reprezentációja kizárható, ha az MR-t kiegészítjük a tisztán logikai összefüggések algebrai átalakításaival. A számolási eredmények azt mutatják (1. és 2. ábra), hogy IMR használata esetén kisebb a megoldáshoz szükséges idő, és nagyobb a legnagyobb megoldható feladat mérete (n_{max} -szal jelölve), mint konvencionális MINLP reprezentáció (Conventional MINLP Representation, CMR) vagy nem-megengedett struktúrákat nem reprezentáló MINLP reprezentáció (Non-considered Structures eXcluded MINLP Representation, NSXMR) használata esetén.

4. **Egy “jó” MINLP reprezentáció (MR) új kritériumát definiáltam: az MR lehetőség szerint minimális számú bináris változót használjon a struktúrák megkülönböztetésére. Ebben az esetben az MR-t binárisan minimális MINLP reprezentációnak (Binarily Minimal MINLP Representation, BMMR) nevezzük.** BMMR esetében n_g számú gráf reprezentálására n_{bv} számú bináris változó használunk, ahol n_{bv} a legkisebb egész szám, amely kielégíti az $n_{bv} \geq \log_2 n_g$ feltételt. **Bebizonyítottam, hogy a BMMR mindig előállítható.** Kifejlesztettem egy általánosan használható módszert a BMMR előállítására, amelyben új bináris változókat használunk a régiéik helyett. A számolási eredmények azt mutatják (1. és 2. ábra), hogy binárisan minimális és ideális MINLP reprezentáció (Binarily Minimal and Ideal MINLP Representation,

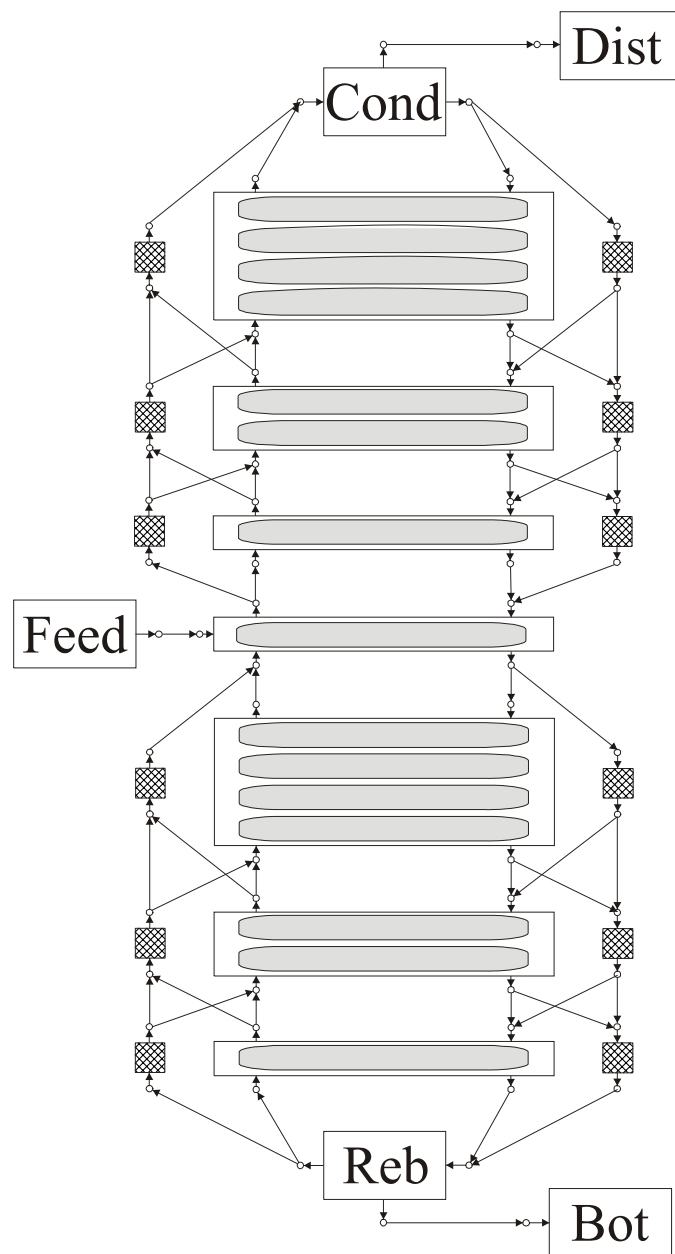
BMIMR) használata esetén kisebb a megoldáshoz szükséges idő, és nagyobb a legnagyobb megoldható feladat mérete (n_{max} -szal jelölve), mint IMR, CMR, vagy NSXMR használata esetén.

1. ábra Egy iterációra eső NLP számolási idő

2. ábra Egy iterációra eső MILP számolási idő

3. ábra A szuperstruktúra R-gráf reprezentációja

5. **Kifejlesztettem egy új, R-gráf alapú szuperstruktúrát és MINLP modellt desztillációs kolonnák szintézisére.** A szuperstruktúrát (3. ábra) úgy állítottam elő, hogy megkönnyítse a binárisan minimális és ideális MINLP reprezentáció (Binarily Minimal and Ideal MINLP Representation, BMIMR) előállítását. A szuperstruktúra k -dik feltételes egysége (a 3. ábrán téglalappal jelölve, alulról felfele számolva) 2^{k-1} számú egyensúlyi tényért tartalmaz (sötétített oválissal jelölve). Az új MINLP modellben bináris változók jelölik az egyensúlyi tényérokat tartalmazó feltételes egységek létezését. A (sraffozott négyzetekkel jelölt) átvezető egységek létezését az egyensúlyi tényérokat tartalmazó egységek bináris változóival írjuk le. Az állandó egységek (betáplálás, Feed; termékek, Dist és Bot; visszaforráló, Reb; kondenzátor, Con; és a betáp tényér) egyenletei nem tartalmaznak bináris változókat. **A kifejlesztett MINLP modell binárisan minimális és egyben ideális, azaz minimális számú bináris változót használ a struktúrák megkülönböztetésére, és csak a megengedett gráfokat reprezentálja.** Az új MINLP modell jobb lokális optimumot talál rövidebb számítási idő alatt, mint a Yeomans és Grossmann (2000) GDP modelljén alapuló MINLP reprezentáció.

Az új tudományos eredmények jelentősége

Disszertációm keretében megmutattam, hogy az esetalapú tervezés alkalmas szuperstruktúra és MINLP modell generálására desztillációs kolonna szintézise esetén. Ily módon igazoltam, hogy a korábbi tapasztalatok felhasználhatók egy új szintézis probléma esetén.

Kutatásom eredményeképpen a struktúrák, gráfok és MINLP reprezentációk közötti összefüggések világosabbak lettek. Javaslataim használatával az MINLP problémák megoldási ideje jelentősen csökkenthető, és növelhető a legnagyobb megoldható feladat mérete.

A fenti javaslatokat figyelembe vevő új szuperstruktúra és MINLP modell használatával a desztillációs kolonna szintézisproblémák jelentősen gyorsabban oldhatók meg.

Irodalom

Brooke, A.; Kendrick, D.; és Maereus, A. (1992) GAMS, A User's Guide, Release 2.25. Scientific Press, Palo Alto.

Grossmann, I. E. (1996) Mixed-integer optimization techniques for algorithmic process synthesis. *Advances in Chemical Engineering*, 23, 171-246.

Viswanathan, J. és Grossmann, I.E. (1990) A combined penalty-function and outer-approximation method for MINLP optimization. *Computers & Chemical Engineering*, 14(7), 769-782.

Yeomans, H. és Grossmann, I. E. (2000a) Disjunctive programming models for the optimal design of distillation columns and separation sequences. *Industrial & Engineering Chemistry Research*, 39(6), 1637-1648.

Publikációk

Az értekezés témakörében megjelent publikációk

Nemzetközi folyóiratokban megjelent cikkek

Farkas Tivadar, Yuri Avramenko, Andzej Kraslawski, Lelkes Zoltán és Lars Nyström (2005) Selection of proper MINLP model of distillation column synthesis by case-based reasoning. *Industrial & Engineering Chemistry Research*, elfogadva.

Farkas Tivadar, Rév Endre és Lelkes Zoltán (2005) Process flowsheet superstructures: Structural multiplicity and redundancy: Part I: Basic GDP and MINLP representations. *Computers & Chemical Engineering*, 29(10), 2180-2197.

Farkas Tivadar, Rév Endre és Lelkes Zoltán (2005) Process flowsheet superstructures: Structural multiplicity and redundancy: Part II: Ideal and binarily minimal MINLP representations. *Computers & Chemical Engineering*, 29(10), 2198-2214.

Farkas Tivadar, Czuczai Barbara, Rév Endre, Fonyó Zsolt és Lelkes Zoltán (2005) R-graph-based superstructure and MINLP model for distillation column synthesis. *Industrial & Engineering Chemistry Research*, beküldve.

Rév Endre, **Farkas Tivadar** és Lelkes Zoltán (2005) Process flowsheet superstructures: Structural multiplicity and redundancy, Part III: Structures and R-graphs. Definitions and theorems, *Computers & Chemical Engineering*, beküldve.

Nemzetközi konferenciákon tartott előadások

Rév Endre, Lelkes Zoltán és **Farkas Tivadar** (2002) Structural multiplicity and redundancy in chemical process synthesis with MINLP. *Proceeding of SIMO 2002. Système d'Information Modélisation, Optimisation Commande en Génie des Procédés*, 24-25 October, 2002, Toulouse, France

Farkas Tivadar, Yuri Avramenko, Andrzej Kraslawski, Lelkes Zoltán és Lars Nyström (2003) Selection of MINLP model of distillation column synthesis case-based reasoning. *Computer-Aided Chemical Engineering, 14. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 13. ESCAPE-13*, 1-4 June, 2003, Lappeenranta, Finland. *Elsevier*. 113-118.

Farkas Tivadar, Rév Endre és Lelkes Zoltán (2004) Structural multiplicity and redundancy in chemical process synthesis with MINLP. *Computer-Aided Chemical Engineering, 15. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 14. ESCAPE-14*, 16-19 May, 2004, Lisbon, Portugal. *Elsevier*. 403-408.

Czuczai Barbara, **Farkas Tivadar**, Fonyó Zsolt és Lelkes Zoltán (2005) R-graph-based distillation column superstructure and MINLP model. *Computer-Aided Chemical Engineering, 16. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 15. ESCAPE-14*, 29 May – 01 June, 2005, Barcelona, Spain. *Elsevier*. 889-894.

Hazai konferenciákon tartott előadások

Lelkes Zoltán, Rév Endre és **Farkas Tivadar** (2001) Szuperstruktúrák optimális MINLP reprezentációi. *Műszaki Kémiai Napok '01. 24-26 April 2001, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 00 6467 7, 289. (in Hungarian)

Farkas Tivadar, Yuri Avramenko, Andrzej Kraslawski, Lelkes Zoltán és Lars Nyström (2003) Case-based reasoning aided MINLP optimization of distillation column and sequences. *Műszaki Kémiai Napok '03. 8-10 April 2003, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 7172 99 8, 214-218.

Czuczai Barbara, **Farkas Tivadar**, Fonyó Zsolt és Lelkes Zoltán (2005) Desztillációs kolonna R-gráf alapú szuperstruktúrája és MINLP modellje, *Műszaki Kémiai Napok '05, 26-28 April 2005, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 9495 71 9, 212-215. (in Hungarian)

A doktori tanulmányokhoz kapcsolódó egyéb publikációk

Nemzetközi folyóiratokban megjelent cikkek

Szitkai Zsolt, **Farkas Tivadar**, Lelkes Zoltán, Rév Endre, Fonyó Zsolt és Zdravko Kravanja (2005) A fairly linear MINLP model for the synthesis of mass exchange networks, *Industrial & Engineering Chemistry Research*, accepted for publication.

Nemzetközi konferenciákon tartott előadások

Lelkes Zoltán, Szitkai Zsolt, **Farkas Tivadar**, Rév Endre és Fonyó Zsolt (2003) Short-cut design of batch extractive distillation using MINLP. *Computer-Aided Chemical Engineering, 14. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 13. ESCAPE-13*, 1-4 June, 2003, Lappeenranta, Finland. *Elsevier*. 203-208.

Szitkai Zsolt, **Farkas Tivadar**, Zdravko Kravanja, Lelkes Zoltán, Rév Endre és Fonyó Zsolt (2003) A new MINLP model for mass exchange network synthesis. *Computer-Aided Chemical Engineering, 14. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 13. ESCAPE-13*, 1-4 June, 2003, Lappeenranta, Finland. *Elsevier*. 323-328.

Abdulfattah M. Emhamed, Lelkes Zoltán, Rév Endre, **Farkas Tivadar**, Fonyó Zsolt és Duncan M. Fraser (2005) New hybrid method for mass exchange network optimisation. *Computer-Aided Chemical Engineering, 16. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 15. ESCAPE-14*, 29 May – 01 June, 2005, Barcelona, Spain. *Elsevier*. 877-882.

Lelkes Zoltán, Rév Endre, **Farkas Tivadar**, Fonyó Zsolt, Kovács Tibor és Ian Jones (2005) Multicommodity transportation and supply problem with stepwise constant cost function. *Computer-Aided Chemical Engineering, 16. European Symposium on Computer Aided Process Engineering – 15. ESCAPE-14*, 29 May – 01 June, 2005, Barcelona, Spain. *Elsevier*. 1069-1074.

Hazai konferenciákon tartott előadások

Lelkes Zoltán, **Farkas Tivadar** és Rév Endre (2002) Optimization of Batch Extractive Distillation using MINLP. *Műszaki Kémiai Napok '02. 16-18 April 2002, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 7172 95 5, 112-117.

Szitzkai Zsolt, **Farkas Tivadar**, Zdravko Kravanja, Lelkes Zoltán, Rév Endre és Fonyó Zsolt (2004) A new MINLP model for mass exchange network synthesis, *Műszaki Kémiai Napok '04, 20-22 April 2004, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 9495 37 9, 310-313. (in Hungarian)

Lelkes Zoltán, Rév Endre, **Farkas Tivadar**, Fonyó Zsolt, Kovács Tibor és Ian Jones (2005) Többtermékes szállítási és elosztási probléma optimalizálása, *Műszaki Kémiai Napok '05, 26-28 April 2005, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 9495 71 9, 208-211.

Abdulfattah M. Emhamed, Lelkes Zoltán, Rév Endre, **Farkas Tivadar**, Fonyó Zsolt és Duncan M. Fraser (2005) New hybrid method for mass exchange network optimisation, *Műszaki Kémiai Napok '05, 26-28 April 2005, Veszprém, KE Műszaki Kémiai Kutató Intézet*, ISBN 963 9495 71 9, 217.